

personal és polític», també «el polític és personal». No obstant això, *Del hogar a la huelga* ens obliga, sens dubte, a continuar replantejant-nos moltes qüestions sobre la reconstrucció del moviment obrer i sobre la mateixa oposició a la dictadura del general Franco. Aquesta no és ni una «història oficial» ni una narració dulcificada sobre el passat. Per aquest motiu, també cal reconèixer el valor que té el suport que li ha donat la Secretaria Confederal de la Mujer de CCOO. Solament una col·laboració franca i oberta com aquesta pot permetre a les historiadores i als historiadors independents i amb solvència intel·lectual avançar en el coneixement rigorós i crític d'un passat que cada cop menys pot qualificar-se de «molt recent», malgrat que determinats períodes cronològics que abasta aquest estudi estan rebent escassa atenció en l'onada d'una «memòria històrica» que avui commemora unes dècades de la dictadura i sembla amenaçar amb enaiguar-ne d'altres.

Javier Tébar Hurtado
Fundació Cipriano García,
CCOO de Catalunya

Jaume Claret Miranda: *El atroz desmoche. La destrucción de la Universidad española por el franquismo, 1936-1945*, Crítica, Barcelona, 2006, 523 pp.

En el discurs preparat amb motiu de la concessió, aquesta primavera del 2008, del premi Cervantes, el poeta argentí Juan Gelman celebrava l'interès d'Espanya per rescatar la seva memòria històrica —la memòria, deia, és memòria si és present— com l'únic camí per construir en el futur una sòlida consciència cívica. Aquesta és, en gran manera, la presumpció que guia

el treball realitzat per Jaume Claret sobre la repressió que la Universitat espanyola va patir sota el franquisme, en el qual s'aborden els efectes que la repressió va tenir en cadascuna de les dotze universitats que existien llavors al país. Totes elles —tret de les de La Laguna i Múrcia, sense dades a les quals acudir— són contemplades en el marc del silenci en què la dictadura va sumir, durant tants anys, el record dels professors depurats.

L'origen d'aquesta obra es troba en l'encàrrec que l'Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives va rebre, el 1999, del rectorat de la Universitat Pompeu Fabra, consistent a elaborar un cens dels docents depurats de la Universitat de Barcelona, republicana i autònoma, a fi de retre'ls homenatge. El professor Josep Fontana, llavors director de l'esmentat Institut, encomanà aquesta tasca a Jaume Claret, que inicià la recerca que es reflectí el 2 d'abril de 2001 en un Memorial alçat en el pati de l'edifici Roger de Llúria del campus de la Ciutadella de la Universitat Pompeu Fabra, amb els noms dels 122 docents que fins aquell moment s'havien documentat. Posteriorment, però, Jaume Claret amplia els resultats d'aquesta cerca inicial, en el llibre *La repressió franquista a la Universitat Catalana. La Universitat de Barcelona autònoma, de la Segona República al primer franquisme* (Eumo, 2003) i en la seva tesi doctoral sobre *La repressió franquista a la Universitat espanyola*, llegida el 2004 i base del llibre que ens ocupa, en el qual es combinen amb encert diversos elements. En els quatre capítols primers s'analitza el projecte educatiu republicà, alhora que es fa una incursió en el discurs nacional-catòlic, així com en el caràcter i funcionament de l'aparell repressiu i depurador franquista. Un dels objectius principals es reivindicar, segons paraules de l'autor, l'esforç realitzat per la Segona

República en el camp educatiu, així com mostrar els propòsits contrarevolucionaris preexistents en els instigadors del cop d'Estat i el caràcter preventiu de la violència que desplegaren. En una segona part, integrada per nou capítols, s'analitza la situació viscuda per cada universitat. Es comença per les universitats castellanes de Salamanca i Valladolid, es continua per les de Saragossa i Santiago de Compostella, especialment combatives contra el separatisme, es passa per la petita universitat d'Oviedo i d'aquí es va cap a Sevilla i Granada, per aturar-se, finalment, en les universitats de les zones que van romandre gairebé durant tota la guerra al cantó de la República, com fou el cas de les universitats de Barcelona, Madrid i València, amb menció especial, en aquest darrer cas, a la universitat de Múrcia, pràcticament desapareguda durant la guerra i amb forts lligams amb el centre valencià.

Un recorregut engrescador, amb una casuística variada, plena de trajectòries personals punyents, altament il·lustratives del caràcter i de la magnitud de la purga exercida, que reduí en un 50% l'escalafó, i afectà sobretot els docents millors i els més joves, els més actius i avançats dels del punt de vista cultural i científic. Així es constata en els expedients conservats a l'Archivo General de la Administración de Alcalà d'Henares i en la documentació que es troba als arxius històrics de les respectives universitats, o a la recollida en altres arxius com el de Pedro Sáinz Rodríguez, dipositat a la Fundación Universitaria Española, l'arxiu de la Moncloa o el del Jardín Botánico de Madrid.

A través d'aquest conjunt documental l'autor s'endinsa en l'exploració d'aspectes qualitatius de la repressió franquista encara poc calibrats, com ara l'envergadura de la humiliació patida en aquesta ocasió per gent obligada a cercar arguments exculpa-

toris, quan la cultura i el saber que havien conreat amb esforç i dedicació es convertia en un agreujant a l'hora de demostrar la seva innocència. Analitzant plecs de descàrrec, declaracions de testimonis o informes de les autoritats de torn, l'autor avança igualment en el coneixement dels nivells de col·laboració amb el nou règim, així com de les actituds expressades per coneguts, amics i col·legues. Tot plegat fa que en la reconstrucció de moltes trajectòries, s'aconsegueixi un clímax narratiu excel·lent. Així esdevé, per exemple, en els casos relacionats amb Miguel de Unamuno —que tant influïren en el canvi d'actitud que experimentà vers els revoltats—, com succeí amb el rector de Granada, Salvador Vila, un dels seus deixebles preferits, afusellat abans del seu traspàs, o amb el cas del catedràtic i metge de Salamanca, el melquiadista Filiberto Villalobos, exministre d'Instrucció Pública, protector decidit del clergat i del culte, condemnat a dos anys de presó i a pagar una elevada multa després de ser-li intervinguts tots els seus béns. I no menys interessants resulten les consideracions fetes en relació amb la manera en què càtedres i prebendes universitàries acabaren convertides en botí de guerra, una realitat que se'ns mostra especialment ben radiografiada en el cas de la Universitat de Barcelona, a la qual Jaume Claret ha prestat especial atenció. Per una altra part, els expedients incoats a docents com Vicens Vives, Bosch Gimpera o Pompeu Fabra, permeten abundar en la particular repressió patida pel món republicà i catalanista.

L'autor, davant la dificultat reconeguda a l'hora de quantificar els efectes d'aquesta repressió, acudeix a fonts indirectes. Fa esment dels càlculs fets per Claudio Lozano, el qual estima que sobre un total de 503 catedràtics numeraris de l'escalafó de 1934, en desembre de 1937 eren 111

els sancionats. També acut a fonts oficials, segons les quals es xifraven en 680 les places existents el 1935, de les quals 540 es trobaven cobertes el 1946 mentre 140 encara estaven vacants. Sense deixar d'assenyalar, per la seva part, la diversitat de circumstàncies que envoltaren aquesta específica depuració, amb penes que no deixaren rastre oficial, a les quals cal afegir els efectes d'un exili que el mateix ministre d'Educació Nacional, Pedro Sáinz Rodríguez, considerà un dels més greus problemes que la Guerra Civil plantejà a la cultura espanyola. En qualsevol cas, en el llibre de Jaume Claret apareixen desenes de noms i l'autor, a més, ofereix en el capítol final la relació dels catedràtics que foren víctimes de la repressió cruenta, esmentant, a títol de petit homenatge particular, els 18 docents universitaris executats, acompanyats d'uns pocs noms més de companys amb mort, diu, no suficientment esclarida, juntament al record de Julián Besteiro Fernández, catedràtic de Madrid i polític socialista, que no sortí amb vida del camp de concentració de Carmona, així com d'un catedràtic de la Universitat de Santiago de Compostel·la, víctima d'un suïcidi induït.

Fet i fet, una imatge fidedigna de «el atroz desmoche» de què parlava Pedro Laín Entralgo en el seu *Descargo de consciencia (1936-1960)* (Barral, 1976), quan es referia a la urgència amb què es va pretendre emprendre la reconstrucció intel·lectual d'Espanya, escapçada per l'exili i la depuració que va recaure en els quadres universitaris, científics i literaris del país. Josep Claret aporta amb el seu estudi sobrats elements per argumentar el pes d'alguns dels elements que apunta Josep Fontana en el pròleg que fa al llibre, a l'hora d'entendre per què s'ha trigat tant, enfront de la important atenció prestada, per exemple, a la depuració exercida

sobre els mestres, a conèixer l'actuació que tingué el franquisme amb el món universitari. Entre aquests elements no ocupa un lloc menor el pes d'un passat poc edificant i ben encastat en els nivells més alts de la cultura i la ciència del país, fornits amb uns nous integrants que van saber aprofitar en benefici propi els efectes del buit intel·lectual que el bàndol vencedor de la guerra va aportar a la Universitat.

Conxita Mir i Curcó
Universitat de Lleida

Ricardo Martín de la Guardia: *Cuestión de tijeras. La censura en la transición a la democracia*, Síntesis, Madrid, 2008, 327 pp.

La censura durant el franquisme ha estat objecte de notable atenció des de força temps i des de diferents perspectives, amb aportacions molt remarcables que ens permeten disposar d'un bon nivell de coneixements sobre el tema. A la bibliografia disponible s'afegeix ara l'interessant treball de Ricardo Martín de la Guardia, autor de diverses contribucions a la història de la premsa, entre les quals destaca el llibre *Información y propaganda en la prensa del Movimiento. Libertad de Valladolid, 1931-1979* (Valladolid, 1994).

Cuestión de tijeras, fonamentada en una molt àmplia consulta de la bibliografia disponible i una menor nova recerca, és una obra que s'ocupa —malgrat la referència a la transició en el títol— de la censura durant el franquisme, en especial en el període 1966-1975 (de la pàgina 53 a la 242). L'estudi s'inicia amb una síntesi sobre la construcció i el desplegament de l'aparell censor de la dictadura, amb una especial atenció a la llei de 1938 que, com